

მიცემითისა და სახელოვითის გაქვავებულ ფორმათა
გამოყენება დროის გამოხატვისას

საკითხი ეხება დროის გამოხატვისას მიცემითი და სახელობითი ბრუნვების ფორმათა პარალელურ ხმარებას, რასაც ადგილი აქვს თანამედროვე ქართულ ენაში.

საერთოდ, სალიტერატურო ქართულში დროის გამოხატვა შეიძლება ზმნისართით (ახლა, გუშინ, ხვალ, ზეგ, შარშან, მაშინ, ადრე, გვიან...) ან გარკვეულ ბრუნვაში დსმული ისეთი სახელით, რომლის ლექსიკური მნიშვნელობა დროულ გაგებას შეიცავს, დროის ერთეულს აღნიშნავს (წელი, თვე, კვირა, დღე, საათი, წუთი, საუკუნე, ხანი, დრო, დილა, საღამო, ორშაბათი...). ამასთან, ამ უკანასკნელთაგან დროის გარემოებას შეიძლება გამოხატავდეს როგორც ცალკე სახელი, ისე მეორე სახელით განსაზღვრული სახელიც.

დროის გამოხატველი ცალკე სახელებისათვის ახალ ქართულში მეტ-ნაკლები სიხშირით გამოყენებულია ყველა ბრუნვა, გარდა სახელობითისა და მოთხრობითისა, მაგრამ გაბატონებულია მიცემითის ფორმათა ხმარება. დავასახელებთ სათანადო მაგალითებს: დღეს, დილას, საღამოს, შაბათს, წელს, პირველ მაისს, მცხეთობას, ნახადიღევს... მოსვლისთანავე, წახვლის შემდეგ, ცოტა ხნის მერე, დაწყების წინ... დილით, ღამით, ზამთრობით, წლობით, შემოდგომიდან... ძველად, აშუამად, გაისად, პირველად, გათენებამდე, სამშაბათამდე და სხვა.

ანალოგიური მდგომარეობა იყო დროის გამოხატვის თვალსაზრისით ძველ ქართულშიც, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ იქ ამ ფუნქციით გამოიყენებოდა აგრეთვე წმინდა ფუძე (ე. წ. წრფელობითი): განთიად, წელ, ჟამ, წუთ, დღე, ღამე, თთუე.... ამასთან, წმინდა ფუძე დროის გარემოებად ყველაზე ხშირად იყო გამოყენებული¹.

¹ ანტ. კიზირია, ადგილისა და დროის გარემოება ძველ ქართულში, იკე, ტ. V, 1953, გვ. 114; ივ. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, თბილისი, 1957, გვ. 649—653.

ისეთ შემთხვევებში, როდესაც გადმოცემულია მოქმედების მიმდინარეობის ხანგრძლივობა, ანუ ნაჩვენებია, რამდენ ხანს ხდებოდა მოქმედება, დროის გამომხატველი სახელი, ჩვეულებრივ მსაზღვრელიანია; მსაზღვრელად ძირითადად გამოყენებულია რაოდენობითი რიცხვითი სახელი, ნაცვალსახელი ან ზედსართავი სახელი. ამის მაგალითებია: **ორ დღეს, შვიდ კვირას, ათ წელიწადს, რამდენიმე საათს, მთელ ზაფხულს, მთელ საუკუნეს, მცირე ხანს, მეტ ხანს და სხვა.**

ასეთ შემთხვევებში ახალ ქართულში მიცემითი ბრუნვის გვერდით გვხვდება სახელობითი ბრუნვით გადმოცემული დროის გარემოების არაერთი მაგალითი.

ნახევარ საათს სრული მდუმარება იყო (ლ. არღაზ.).

ნახევარი საათი იგორავა ტახტზე (ა. ბელ.).

ორ თვეს კალოს ლეწავდა (ს. შანშ.).

ორი თვე აღარ გყოფილვარ იქითკენ (ილია).

სამ დღე და ღამეს გადაუღებლად წვიმდა (გ. შატბ.).

ყმაწვილი სამი დღე და ღამე მარტო წვლითა და პურით იკვებებოდა.

(გ. წერეთ.).

ექვსს კვირას ქორჯა ჭიას თუთის ფოთოლს აჰმევენ (ი. გოგებ.).

ექვსი კვირა ვებრძოდი სიკვდილს (ეკ. ვაბ.).

ოც წელიწადს სჯიჯნიდნენ და ეჭიდებოდნენ ქვიშნარს და თიხნარს, ოც წელიწადს (მ. ჭავჭავ.).

იმაზე ამბობდენ, ვითომ ბატონი შემოჰკლდომოდეს და ტყეში ეცხოვროს ოცი წელიწადი (ვაჟა).

არ ვიცი, რამდენ ხანს ვილაპარაკე (რ. გვეტ.).

ბრძენო ვეზირო, რამდენი ხანი მეძინა ნეტავ? (კ. მაყ.).

ყმაწვილო, ამდენ ხანს კოპწიაობა როგორ იქნება? (აკაკი).

სად დაიკარგე, კაცო, ამდენი ხანი? (ლ. ქიარ.).

ძმები ზედიზედ რამდენიმე დღეს სჭამენ ხმელ თევზს (მ. ჭავჭავ.).

ამ ყოფაში იყენენ რამდენიმე დღე (აკაკი).

მთელს საღამოს გარეთ დადიოდა დიდდიდა მარიამი (შ. არაგვ.).

ხანდახან მთელი საღამო იჯდა ეზოში (ს. კლდ.).

მთელს ღამეს თვალი არ მოუხუჭნია (შ. არაგვ.).

წუხელი მთელი ღამე თვალი არ დაუხუჭავს (აკაკი).

მთელ ზაფხულს მიმინოც არსად ჩანდა (თ. რაჭიკ.).

მთელი ზაფხული ვიწექი (ჭ. ლომთ.).

კვერცხები მთელს ზამთარს მიწაში აწყვია (ი. გოგებ.).

ეხლა კი საკმაო წიგნები მაქვს, მთელი ზამთარი მეყოფა (ჭ. ლომთ.).

ალყა მთელ შემოდგომას გრძელდებოდა (საბჭ. კავშ. ისტ. თარგმ.).

მთელი შემოდგომა გარეთ იყო (თ. რაჭიკ.)...

სახელობითი ბრუნვის გამოყენება დროის გარემოების გადმოსაცემად, თუმცა იშვიათად, ძველ ქართულშიც დასტურდებოდა.

მაგალითად:

იყოს შუდი წელი სიყმილი (დაბ. 41,27).

აჰა, ესერა ესოდენი წელი გმონე შენ (ლ 15,29D)...

საერთოდ, ძველ ქართულში ერიდებოდნენ დროის გარემოების გაგებით სახელობითი ბრუნვის ფორმის ხმარებას². ამასთან, სახელობითი ბრუნვის გამოყენებას დროის გარემოებად ძველ ქართულში წრფელობითიდან გაფორმებულად მიიჩნევენ³.

უნდა შევჩერდეთ აგრეთვე ისეთ შემთხვევებზე, როდესაც დროის გარემოების გამომხატველ სახელს მსაზღვრელად სიტყვა **ყოველი** ახლავს.

ამის შესახებ ივ. იმნაიშვილი ზემოთ დასახელებულ შრომაში შემდეგს წერს: „კაცს შეიძლება მოეჩვენოს წრფელობითის ხმარების მკრთალ გადმონაშთად ისეთი გამოთქმები, როგორცაა: **ყოველ დღე**, **ყოველ ღამე**, რომელთაც დღეს ძალიან ხშირად მივმართავთ ხოლმე. **ყოველ დღე** ძველი ქართულის „დღე ყოველ“-ის გაგრძელებაა, ესაა ოლონდ, რომ მსაზღვრელი, რომელიც ძველ ქართულში **ჩვეულებრივად** II ადგილზე იდგა, ახალ ქართულში თავში გადმოვიდა. ასეთივე ხასიათისაა აგრეთვე „ყოველ ღამე“. მაგრამ მაინც უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს „ყოველ დღე“, „ყოველ ღამე“ დღევანდელ ენაში ერთ სიტყვად, კომპოზიტად არის უკვე ქცეული და ასეთ შემთხვევაში მსაზღვრელი სიტყვის ფუძის სახით აღება ჩვეულებრივია. ასე რომ, აქ წრფელობითი ბრუნვის ხმარების გადმონაშთიც არ უნდა გვქონდეს“⁴.

ახალ ქართულში, მართლაც, ჩვეულებრივია ფორმები **ყოველ დღე**, **ყოველ ღამე**, მაგრამ, თუმცა შედარებით იშვიათად, დასტურდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ამ შესიტყვებებში **დღე** და **ღამე** მიცემითის ფორმით იხმარება.

მაგალითად:

იყო ერთი დღეაბერი. ჰყავდა ერთი ქათამი. ყოველ დღეს თითო კვერცხს უდებდა (ი. გოგებ.).

ამ ხნის განმავლობაში იასონი და ლიზა ყოველ დღეს დასეირნობდნენ ცხენებით (ეკ. გაბ.).

ყოველ დღეს ერთი და იგივე მეორდებოდა (ი. აგლაძე, თარგმ.).

2 ივ. იმნაიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ. 680.

3 ანტ. კიზირია, დასახელებული შრომა, გვ. 114.

4 იქვე, გვ. 653.

როცა თბილი დარია [ბუღბული] ყოველს დღეს წყალში ბანაობს
(ი. გოგებ.)...

უხილავი კი ყოველ დამეს შედიოდა სამზარეულოში (ს. კლდ.).

[იგი] ყოველ დამეს საროსკიპოში ეგდო (გ. წერეთ.).

თითქმის ყოველ დამეს... ჩვენსა იმართებოდა კერძო საპარლამენტო
კრება (ქ. ბაქრ. თარგმ.).

იქნება იმისთანა სურათები ყოველ დამეს ხდებოდეს (გ. წერეთ.)
და სხვ.

იგივე მდგომარეობაა დროის აღმნიშვნელ ყოველ მსაზღვრე-
ლიან სხვა სახელებთანაც. ჩანს, დასახელებულ შემთხვევათა გავლენ-
ით, აქაც მიცემითი ბრუნვის პარალელურად, ხშირად, ხმოვან-
ფუძიანი სახელი ფუძის სახითაა წარმოდგენილი და თითქოს ეს
უფრო ბუნებრივიცაა.

მაგალითად:

ყოველ კვირა მარგალიტასთან ვარ ხოლმე სადილად (ი. მაჭავ. თარგმ.).
ყოველ კვირა გიწიკავ შენი სახლის ამბავს (დ. კლდ.).

მაგრამ:

ყოველ კვირას კორკოტსა და წანდილს ხარშავდა (ილია).
საქიდაოზე ნავარდობს ვეფხვივით ყოველ კვირასა (აკაკი).

ასევე:

შემდგომ წასვლისა... ყოველ თვეს უგზავნიდა ვარდოს წიგნებს
(დ. კონქ.).

ამგვარად, თუ დროის ხანგრძლივობა ნაანგარიშებია რომელიმე
დროის ერთეულით, რომელსაც სათანადო მსაზღვრელი ახლავს,
აღნიშნული სახელი პარალელურ ფორმებს გვიჩვენებს: ზოგჯერ
სახელობითშია დასმული და ზოგჯერ მიცემითში.

გასარკვევია:

1. რამ გამოიწვია ასეთი მონაცვლე ფორმების გაჩენა დროის
გარემოების გამოხატვისას? და

2. დასახელებულ პარალელურ ფორმათაგან რომელია უფრო
მართებული თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის თვალ-
საზრისით?

სათანადო მასალაზე დაკვირვება ცხადს ხდის, რომ მიცემითისა
და სახელობითის განსხვავებულ ფორმათა ხმარება არ არის დამო-
კიდებული არც იმაზე, თუ რომელ ან როგორ ზმნასთან არის დროის
გარემოების გამოხატველი ერთეული დაკავშირებული, და არც იმა-

ზე, თუ სახელდობრ რომელი არსებითი სახელით არის ეს უკანასკნელი გადმოცემული (დღე, კვირა. წუთი, საათი, თვე, წელიწადი, საუკუნე...).

ერთნაირად იყენებს ორივე ბრუნვას აგრეთვე დროის მიმდინარეობის ხანგრძლივობის გადმოსაცემად სხვადასხვა ავტორი და ამ მხრივ მათ შორის არავითარი სხვაობა ან რაიმე კანონზომიერება გამოყენებისას არ შეინიშნება. მაგალითად,

ილია ჭავჭავაძის ნაწერებში გვხვდება:

ერთი მხრით:

„ვენახს თითქმის მთელს წელიწადს დღე-მუდამ შივტრიალი უნდა მუშა-ხელისა“, —

ხოლო მეორე მხრით:

„ხუთ გროშად მთელი საათი ახტუნებდნენ პამპულასავით“.

ერთი მხრით:

„გულმა ცემა ერთ წუთს შესწყვიტა“. —

მეორე მხრით:

„სამი წელიწადი ამ ყოფაში ვიყავ...“

აკაკი წერეთლის ნაწერებში:

„დღეში რამდენიმე საათს ცხენებს აჭენებდნენ“, — და

„რამდენიმე წელიწადი ვიყავი ამ ყოფაში“.

„წუხელი ბუ მთელ დამეს ყვიროდა ჩვენს ეზოში“ — და

„წუხელ მთელი დამე თვალი არ დაუხუტავს“.

ვაჟა-ფშაველასთან:

„ისე მაგრა გაიქნია თავი და მიაჯახა კედელს, რომ ნახევარსაათს თაებრუ ესხმოდა“, — და

„ნახევარი დამე არ მეძინა“.

„შვიდ დღე-დამეს დამბადებლის კარზე ვიყავ დაჩოქილი“, — და

„მეფემ უბრძანა, რომ სამი დღე და დამე მისი მერანი უსმელ-უჭმელი ემყოფებინათ“.

ი. გოგებაშვილთან:

„ჩემი პატარა ბარტყებისათვის მთელს დღეს კოლოებს ვიჭერდი“, — და

„თითქმის მთელი დღე დაფრინავს ხან დაბლა, ხან მაღლა“.
„მოსავალი ნახევარ წელს ძლივსა ჰყოფნით“, — და
„ნახევარ წელიწადი ერთი ნამი წყალი არ ჩასვლიათ“.

მის. ჯავახიშვილთან:

„რ...რამდენიმე წელიწადს გეყოფა ამოდენა საქონელი“, — და

„რამდენი წელიწადი ეძებს მას მშვიერი თეიმურაზი“.

„ორიოდე გირვანქა პურის გულისთვის ვინმე ბაზაზის დუქანში ორ საათს იჭაჭებოდა“, — და

„სანამ წისქვილში ჩალასლასდებოდა, დაღლილი ცხენივით ორი საათი მაინც ჰხვნიშოდა“.

დ. კლდიაშვილთან:

„მოლაპარაკება გაგრძელდა რამოდენიმე საათს“, — და

„რამდენიმე დღე მთელ ქალაქში ძალი სალაპარაკოდ იყო“.

„მთელ ღამეს ხეს ამოფარებული იდგა“, — და

„[ავადმყოფმა] იბორგა მთელი ღამე“ და ა. შ.

ამრიგად, ერთსა და იმავე მწერალთან, ერთმანეთის გვერდით, ერთი მნიშვნელობითა და ფუნქციით ვხვდებით როგორც მიცემითი, ისე სახელობითი ბრუნვის ფორმებს და ზოგჯერ ეს ხდება ერთ წინადადებაშიც კი.

მაგალითად:

— ჩემს მოურავს ეტყვი: ცხრა დღე და ცხრა ღამეს ჩემ სახლში უხვი მასპინძლობა არ შესწყდეს (შ. არაგვ.).

მიუხედავად ამისა, მასალის ანალიზი ზოგი ცალკეული დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობას მაინც იძლევა.

ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს დროის გარემოების გამომხატველ სახელთა მსაზღვრელები. როგორც უკვე ვნახეთ, მსაზღვრელებად ძირითადად გამოყენებულია: ნებისმიერი რაოდენობითი რიცხვითი

სახელი⁵, ნაცვალსახელები — რამდენი, რამდენიმე (ამდენი, იმდენი) და ზედსართავი სახელი მთელი⁶.

თუ ამ მხრივ დავაკვირდებით მასალას, ცხადი გახდება, რომ მიცემითი და სახელობითი ბრუნვის ფორმები ყველა ზემოაღნიშნულ მსაზღვრელიან სახელთან ერთნაირად არ არის განაწილებული; სახელდობრ: ნაცვალსახელებთან რამდენი, რამდენიმე (ამდენი, იმდენი) სახელობითის ხმარებას სჭარბობს მიცემითი ბრუნვის ხმარება, დაახლოებით ორჯერ, თუ მეტად არა, ე. ი. მიცემითის ყოველ ორ მაგალითზე (რამდენ თვეს გაგრძელდა, რამდენიმე საათს იჯდა, ამდენ დღეს უცადა, იმდენ წელიწადს იმალებოდა...) — სახელობითის მხოლოდ ერთი მაგალითი მოდის (რამდენი თვე იტანჯებოდა, რამდენიმე საათი დასცქეროდა, ამდენი დღე იჯდა, იმდენი წელიწადი გასძელით...).

იმ სახელებთან, რომელთაც მსაზღვრელად რაოდენობითი რიცხვითი სახელი ახლავთ, მიცემით-სახელობით ბრუნვათა ხმარების შემთხვევები თითქმის თანაბარია ან ოდნავ სჭარბობს სახელობითი (ერთ კვირას დაჩჩა, სამ დღე და ღამეს წვიმდა, თერთმეტ საათს მოვუნდი და — ერთი კვირა სდია, სამი დღე და ღამე გასტანა, ორი საათი იარეს).

სხვა სურათია იმ შემთხვევაში, როდესაც მსაზღვრელად გამოყენებულია სიტყვა მთელი. აქ უკვე სახელობითს უჭირავს გაბატონებული ადგილი და შეფარდება ასეთია: დროის გარემოების გამო მხატველ სახელობით ბრუნვაში დასმულ ყოველ სამ სახელზე (მთელი კვირა ვემზადებოდი, მთელი თვე ვიწექი, მთელი ღამე ანთია, მთელი საღამო იჯდა...) მხოლოდ ერთი შემთხვევა მოდის მიცემითისა (მთელ კვირას მუშაობდა, მთელ თვეს ვეწვალეთ, მთელ ღამეს ითოვა, მთელ საღამოს იჯდა...).

აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ხშირად დროის გარემოების გამო მხატველ სახელს მთელ -თან ერთად, ერთდროულად სხვა მსა-

⁵ რიგობითი რიცხვითი სახელების საკითხი აქ არ დგას, რადგან, თუ ასეთი სახელია მსაზღვრელად ნახმარი, მაშინ დროის გარემოება მხოლოდ მიცემითი ბრუნვით გამოიხატება (მეორე დღეს, მეშვიდე თვეს, მეცხრე წელიწადს...).

⁶ შედარებით იშვიათად სხვა მსაზღვრელებიც გვხვდება, როგორცაა: თითო, მრავალი, მუდამ, ბევრი... და აქაც მიცემით-სახელობითის ისეთივე მონაცვლეობაა, როგორც წინა შემთხვევებში;

ზღვრელიც შეიძლება ახლდეს და ასეთად, ჩვეულებრივ, რაოდენობითი რიცხვითი სახელი ან, იშვიათად, ჩვენებითი ნაცვალსახელი გვევლინება.

მ ა გ ა ლ ი თ ა დ :

მთელს ერთს წელს სნულსა ჰგვანდა (ვაჟა).

მთელს რვაას წელიწადს ჩაილურის წყალს ასმევდა (ილია).

ის უსინდისოთ ატყუებდა მთელ სამ წელიწადს ქმარს (ჭ. ლომთ.).

შენთვის არ ვეწვალთ მე და ჩემი ქმარი მთელ ერთ თვეს?

(თ. რაჭიკ.).

იქ პირველათ მთელ სამ თვეს ჯარისკაცები იდგნენ (ჭ. ლომთ.).

მთელ ექვს კვირას სახლში ვინახავდი (ვაჟა).

მთელს ორ კვირას სად იყო და სად არა, კაცს მისი ამბავი აღარ შეუტყვია (გ. წერეთ.).

მთელი ეს დამე სულ შენ გაქებდი (კ. შაუ.).

მთელი ის დღე ისე მუშაობდა, ხმა არ ამოუღია (ს. კლდ.).

მთელი სამი დღე დავრჩით გზაზე... მე და კიკოლიკი (გ. წერეთ.).

მთელი ერთი წელი გლოვობდა მარინე (ჭ. ლომთ.).

მთელი ოცდა ათი წელიწადი ვიყავი მაგათსა მოურავათა

(წ. ლომ.).

მთელი ერთი თვე გვაზებირებინებდა ერთს ბერძნულს ფრახას (ვაჟა)-

ლუარსაბი... მთელი ოთხი თვე დარჩა თბილისში (ეკ. გაბ.).

ციება დამაწყებინა და მთელი ორი კვირა მაცივა (ი. გოგებ.).

მთელი სამი კვირა იდგნენ საზღვარზედ (ი. შაჰავ. თარგმ.).

ამისთვის მთელი ოთხი საათი უნდა ჩავჩინო ვიღაც ლაწირაკებს

(ვ. ბარნ.).

მთელი ექვსი საათი სულ ტყეში ვიარეთ (ი. შაჰავ. თარგმ.)...

როგორც ჩანს, აქაც მიცემით-სახელობითის ჩვეულებრივი მონაცვლეობაა, მაგრამ ასეთ შემთხვევებში სახელობითი ბრუნვა გაცილებით უფრო ხშირადაა გამოყენებული დროის აღმნიშვნელ სახელებში, ვიდრე მიცემითი. ჩვენ მიერ შეკრებილ მასალაში, მაგალითად, სახელობითი ბრუნვის ხმარება ამ შემთხვევაში ხუთჯერ სჭარბობს მიცემითისას.

ყურადღებას იქცევს აგრეთვე ისეთი შემთხვევები, როდესაც დროის გარემოების გამომხატველ არსებით სახელად გამოყენებუ-

ლია ხანი (იშვიათად დრო⁷). უპირველეს ყოვლისა, აღნიშნულ სახე-
ლებთან დასტურდება ისეთი მსაზღვრელებიც, რომლებიც, ჩვეუ-
ლებრივ, სხვა დროს არ იხმარება. ასეთებია: მეტი, ცოტა, კარგა,
მცირე, დიდი... (მეტ ხანს, ცოტა ხანს, კარგა ხანს, მცირე ხანს, დიდ
ხანს...); დროის გამოსახატავად არ იტყვიან: მეტ წუთს, კარგა საათს,
ცოტა ღამეს, მცირე წელიწადს ან დიდ თვეს... სამაგიეროდ, ხანი
თითქმის არ გვხვდება მსაზღვრელთან მთელი (მთელ ხანს) და ასევე
არ არის რიცხვით სახელებთან; ამ უკანასკნელთაგან იგი მხოლოდ
ერთ-თან დასტურდება და ისიც მაშინ, როდესაც ერთი განუსაზ-
ღვრელი ნაცვალსახელია და არა რაოდენობითი რიცხვითი სახელი.

მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი :

ერთ ხანს უძრავად გაჰყურებდა ქალ-ვაჟს (გ. შატბ.).

უცხოელი სტუმარი ერთ ხანს რაღაცას მოუსვენრად ფიქრობდა

(გ. კიკილ. თარგმ.).

ერთ ხანს თვალგამტვრებულნი უმზერდნენ ერთმანეთს (გ. შატბ.).

მკითხვევ ერთ ხანს ჩუმად ბუტბუტებდა (გ. აბაშ.).

ერთ ხანს უსიტყვოდ შიაბიჯებდა (გ. შატბ.).

ამის შემდეგ ერთ ხანს ნაწყენი და დაფიქრებული დადიოდა (გ. შატბ.)...

რაც შეეხება ბრუნვის საკითხს, ხანი, ჩვეულებრივ, შემთხვევა-
თა დიდ უმრავლესობაში მიცემით ბრუნვაშია წარმოდგენილი, სახე-
ლობითში შედარებით იშვიათად გვხვდება.

მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი :

ცოტა ხანს ჩუმად მიდიოდნენ (თ. ჭილ.).

ცოტა ხანს ისე ჩუმად ისხდნენ (თ. ჭილ.).

შიგ მცირე ხანს აფათურა ხელი (გ. შატბ.).

ქუეუენამ... სარკესთან ჩვეულებრივზე მეტ ხანს იტრიალა (გ. აბაშ.).

კარგა ხანს იდგა გალაჯული ჯაყო ვიწრო ტროტუარზე (მ. ჯავახ.).

კარგა ხანს ატრიალა ხელში (თ. ჭილ.).

გაქეილ ბალახიანში კარგა ხანს იარეს (გ. შატბ.).

არ ვიცი, რამდენ ხანს ვილაპარაკე (რ. გვეტ.).

რამდენ ხანს დაიგვიანებს (ე. ნინოშ.).

მოხვეე ჩაფიქრდა რამდენიმე ხანს (ა. ყაზბ.).

ხალხი დაიშალა და ილია რამდენიმე ხანს ივანე ჯავახიშვილს და
სხვებს ელაპარაკებოდა (ნ. შანშ.).

იმაზედ ჰფიქრობდა გავი რამდენსამე ხანს (ა. ყაზბ.).

რამდენსამე ხანს ერთ ალავს იდგა (შ. არაგვ.).

7 მხედველობაში გვაქვს ასეთი მაგალითები: „ასე ჩახვეულები კარგა
დროს დგანან“ (შ. არაგვ.).

მე ამ დენ ხანს დამწყვედული ვიყავი (ლ. ქიაჩ.).
სადაა ამ დენ ხანს ორკესტრი? (ს. კლდ.).
ეს ბიჭი სად არის ამ დენ ხანს? (გ. წერეთ.).
დიდ ხანს ატრიალეს ძაღლებმა (რ. ერისთ.).
დიდ ხანს ეგდო ბალახებში გაბრუებული (მ. ჭავჭავ.).
დიდ ხანს იყო ოსმალეთის ხელში (ი. გოგებ.).

და სხვა მრავალი.

სახელობითი ბრუნვა ამ შემთხვევაში, როგორც ვთქვით, შედარებით იშვიათია. სულ რამდენიმე მაგალითი გვაქვს დადასტურებული. ესენია:

რამდენი ხანი ვარ ტოტზე გაკრული? (მ. ჭავჭავ.).
ბრძენო ვეზირო, რამდენი ხანი მეძინა ნეტავ? (კ. მაყ.).
ამდენი ხანი უცოლოთ რათ დავეღამე? (ა. ცაგარელი).
სად დაიკარგე, კაცო, ამდენი ხანი? (ლ. ქიაჩ.).
მან ამოიკითხა ის, რის წაკითხვასაც ამდენი ხანი გაუბრბოდა

(ი. ელფფთ.).

შენ კი სადა ხარ ამდენი ხანი? (გ. ტაბ.).

ამდენი ხანი თურმე მწყემსებში, ჩანს, უსირცხვილოდ იმალებოდა (აკაკი).

განსაკუთრებით იშვიათია ფორმა **დიდი ხანი**. ჩვენ მიერ შეკრებილ მასალაში მისი ხმარების მხოლოდ ორი შემთხვევა დავადასტურეთ:

დიდი ხანი იყო ამ მდგომარეობაში (აკაკი).

შენთან მოველ, მუზა გამითამამდა, ამ შეხვედრას დიდი ხანი ველოდე (ს. ამირხ.).

მაშასადამე, როდესაც დროის გარემოების აღმნიშვნელია ნების-მიერმასაზღვრელიანი სახელი **ხანი**, იგი, ჩვეულებრივ, მიცემითის ფორმითაა წარმოდგენილი⁸.

ახლა დავუბრუნდეთ საკითხს, რომელია ამ ორი მონაცვლე ფორმისგან მართებული თანამედროვე სალიტერატურო ქართული ენის თვალსაზრისით, მიცემითი თუ სახელობითი — და რაა საფუძველი ასეთი პარალელური ფორმების გაჩენისა ენაში?

გრამატიკულ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ასეთ შემთხვევებში საზოგადოდ მიცემითი ბრუნვის ფორმა უნდა იხმარებო-

⁸ ამ მხრივ საინტერესოა ისეთი მაგალითი, როგორიცაა: „აქ ის დარჩა დიდ ხანს, თითქმის მთელი წელიწადი“ (ი. გოგებ.).

დეს⁹, რომ უპირატესობა მიცემითს ეძლევა¹⁰, ხოლო სახელობით-ბრუნვიანი ფორმები არ ითვლება სალიტერატურო ქართულის ნორმად¹¹. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან დროის გარემოების გამოხატვა მიცემითის ერთ-ერთი უძველესი ფუნქციაა და დასახელებულის გარდა გვხვდება დროის აღსანიშნავად სხვა შემთხვევებშიც (კითხვაზე როდის?), სადაც სახელობითი სრულიად გამორიცხულია. როგორც ვნახეთ, თითქმის არ გვხვდება ის ამ ფუნქციით ძველ ქართულშიც და ამდენად, არც ზემოთ აღნიშნულ შემთხვევებში იყო მოსალოდნელი. ე. ი. მართებულ და ერთადერთ მისაღებ ფორმად მხოლოდ მიცემით-ბრუნვიანი უნდა ჩაითვალოს (ამასთან, ხმარების შემთხვევები მიცემითისა სჭარბობს კიდევ).

საიდან გაჩნდა სახელობითი ბრუნვა დროის აღმნიშვნელ სახელებში?

ზოგჯერ დროის გარემოების გამოხატველი ესა თუ ის სახელი ბრუნვაცვალებად ობიექტად (ან, იშვიათად, რეალურ სუბიექტად) იყო გამოყენებული წინადადებაში და შესაფერ გარემოებაში, ბუნებრივია, სახელობით ბრუნვაში იყო დასმული¹², შემდეგ კი ამათი მიმსგავსებით, იგივე ბრუნვა ამ სახელებმა დროის აღნიშვნის შემთხვევაშიც გამოიყენა.

როგორც ჩანს, ამას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამაც, რომ ზოგჯერ ირეოდა ამ რიგის გარემოებისა და სუბიექტ-ობიექტის ფორმები და ჭირდა მათი გარჩევა.

საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს, რომლებშიც სათანადო მსაზღვრელიანი დასახელებული სახელები მართლაც ობიექტს (ან რეალურ სუბიექტს) წარმოადგენს და თან, ერთი შეხედვით, დროის გარემოებას მოგვავაგონებს.

მ თ ე ლ ი ს ა დ ა მ ო მ ო ვ ა ნ დ ო მ ე ა მ ს ა ქ მ ე ს (ქ. ბაქრ. თარგმ.).

თ ო რ მ ე ტ ი ს ა ა თ ი მ ო ვ ა ნ დ ო მ ე ა თ ი ო დ ე კ ი ლ ო მ ე ტ რ ის გ ა ვ ლ ა ს (ვ. ლორთქ.).

ა მ ყ ო ფ ი თ გ ა ა ტ ა რ ა რ ო ს ა ფ მ ა რ ა მ დ ე ნ ი მ ე წ ე ლ ი წ ა დ ი (გ. წერეთ.).

⁹ აკ. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა, ნაწ. II, სინტაქსი, თბილისი, 1948, გვ. 67.

¹⁰ ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბილისი, 1965, გვ. 140.

¹¹ ივ. იმნაიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ. 679.

¹² დაყო, დაეყო, აქუს და სხვა ზმნებთან გამოყენებული ასეთი სახელების შესახებ ძველ ქართულში იხილე ივ. იმნაიშვილის დასახელებული შრომა, გვ. 650-651, 680.

ამ წვლებით გაატარა მთელი ღამე (ა. ყაზბ.).

ორი ზამთარი გაატარა მთელმა ოჯახმა ქალაქში. (ეკ. ვაზ.).

შენთან უსაგნო ბაასში მთელი საათი დავკარგეთ (ეკ. ვაზ.).

ბევრჯერ, გაზაფხულის ღამეს... სხვებთან ერთად მეც მთელი ღამე გა-
მითევია (აკაკი).

სამი ღამე მაინც არ გამოთენებია შენი გულისათვის! (შ. არაგვ.).

თავადის ასულმა... უკვე ხუთი წუთი გადააცილა დროს (ი. აგლაძე,
თარგმ.).

ასეთივე მაგალითებია: შვიდი დღე გავაცდინე, ოთხი საუკუნე
გავიდა, მთელი სამი თვე ამას შევალეთ, მთელი ღამე გამიტეხა და
სხვა.

ამ მხრივ საინტერესოა ის მოვლენაც, როდესაც, არც თუ ისე
ხშირად, დროის გარემოების გამოძახებული სახელი (უმთავრესად,
დღე, ღამე) მრავლობით რიცხვში დგას; აქაც ის, ძირითადად, სწო-
რედ სახელობითი ბრუნვით არის გაფორმებული. ჩანს, ამ შემთხვე-
ვაში აღნიშნული სახელი მისი მრავლობითობის გამო უფრო ობიექ-
ტად გაიაზრება, ვიდრე დროის გარემოებად.

მაგალითად:

მთელი დღეები მართო დადიოდა (ს. კლდ.).

ესენიც მთელი დღეები ვენახების ირგვლივ ატრიალებდნენ ხარებს
(თ. რაზიკ.).

ახალგაზრდები მთელი დღეები ერთად იყვნენ (ს. კლდ.).

მთელი დღეები წყალში ისხდნენ და ჭყუმპალაობდნენ (თ. რაზიკ.).

მთელი დღეები კვრასთან ვიჭექე (ეკ. ვაზ.).

მთელი ღამეები ჩემს თავს ძილი არ ეკარებოდა (ა. ჭუმბ.).

მთელი ღამეები დახეტიალობდა ხოლმე (ი. ეკაძე.)...

ამასთან, ის იშვიათი შემთხვევები, როცა დროის აღმნიშვნელი
სიტყვა მრავლობითი რიცხვის მიცემით ბრუნვაშია დასმული და
სწორი წარმოებისადაა მიჩნეული, არაბუნებრივადაც კი უღერს. ასე,
მაგალითად:

მთელს დღეებს, გულის ცახცახით, თავს დაჰყურებდა თავის გატილ-
ებულს ქოხსა (ა. ყაზბ.).

მთელ ღამეებს ვდარაჯობ (ს. კლდ.)...

თუმცა, აქ, ალბათ, სახელობითის ფეხის მოკიდებისათვის მრავ-
ლობითის ფორმის გარდა, მსაზღვრელმაც (მთელი) იქონია გავლენა.

თუ ზემოთ ნათქვამს გავითვალისწინებთ, დავრწმუნდებით, რომ
სახელი ხანი სწორედ იმიტომაა თითქმის ყოველთვის მიცემითში,
რომ მას დროული გაგება გაცილებით უფრო მკაფიოდ აქვს გამოხა-

ტული, ისე ადვილად არ ირევა ობიექტთან და სუბიექტთან და ხშირად ერწყმის კიდევ წინამავალ მსაზღვრელს, რის შედეგადაც ერთ სიტყვად, კომპოზიტად წარმოგვიდგება, რომელსაც უკვე აშკარად მხოლოდ დროის გაგება აქვს (დიდხანს, ცოტახანს, კარგახანს, მეტხანს... შდრ. დღეს, საღამოს, ზაფხულს, შემოდგომას, წელს, დილას...).

ამითვე აიხსნება, ალბათ, ისიც, რომ მიცემითი და სახელობითი ბრუნვები თანაბრად არ არის განაწილებული სხვადასხვამსაზღვრელიან დროის გამომხატველ სახელებთან და სწორედ მთელი მსაზღვრელიანი სახელები იგუებს ყველაზე ადვილად სახელობით ბრუნვას.

მაშასადამე, ერთმანეთისაგან უნდა გაიმიჯნოს სახელობით-მიცემითის ფორმები, რომლებიც დროს გამოხატავენ და სახელობითი ბრუნვის ფორმა, რომელიც ობიექტს გამოხატავს. დროის გამოსახატავად თანამედროვე სალიტერატურო ქართული, მიუხედავად იმისა, რომ მასში სახელობითის ფორმები სჭარბობს მიცემითისას გარკვეულ კონსტრუქციებში (მაგ., მთელ მსაზღვრელთან), მაინც მიცემითის აძლევს უპირატესობას და, ბუნებრივია, ამ უკანასკნელს უნდა მიეცეს გასაქანი.

ამასთან, რა თქმა უნდა, იმ შემთხვევაში, როცა დროის გამოსახატავად გავრცელებული სიტყვები ობიექტადაა გამოყენებული ფრაზაში, მათთვის სწორედ სახელობითი ბრუნვაა უპირიანი დრო-კილოთა მეორე წყების ფორმებში წარმოდგენილ ზმნებთან.

ამრიგად, გვექნება:

რამდენ
ამდენ
იმდენ

{ საუკუნეს გაგრძელდა.

რამდენ
ამდენ
იმდენ

{ წელს (//წელიწადს) ცოცხლობს.

რამდენ
ამდენ
იმდენ

{ თვეს დარჩა.

რამდენ
ამდენ
იმდენ

{ კვირას მუშაობს.

რამდენ
ამდენ
იმდენ

{ დღეს ავადმყოფობდა.

რამდენ
ამდენ
იმდენ

{ ღამეს იტანჯებოდა.

რამდენ
ამდენ
იმდენ

{ საათს იჯდა.

რამდენ
ამდენ
იმდენ

{ წუთს ვისაუბრეთ...

ერთ, ორ... საუკუნეს ებრძოდა.
ერთ, ორ... წელს (// წელიწადს) ჰყოფნით
ერთ, ორ... თვეს დაისვენებს.
ერთ, ორ... კვირას იმალებოდა.
ერთ, ორ... დღეს ელოდა.
ერთ, ორ... ღამეს აიტანს (უძილობას).
ერთ, ორ... საათს ლაპარაკობდა.
ერთ, ორ... წუთს მოითმინეთ!..
მთელ საუკუნეს გაუძლო.
მთელ წელს (// წელიწადს) ახსოვდა.
მთელ თვეს უცადა.
მთელ კვირას ეძებდა.
მთელ დღეს ისმოდა.
მთელ ღამეს ყვიროდა.
მთელ საღამოს ენთო.
მთელ საათს ამზადებდა.
მთელ ზამთარს სძინავს.
მთელ ზაფხულს არ ჩანდა.
მთელ შემოდგომას ეყოფა...

რამდენ
ამდენ
იმდენ

{ ხანს დაიგვიანა.

დიდხანს უყურებდა.
კარგა ხანს იარეს.
მეტხანს იტრიალა.
ცოტა ხანს იღვა.
მცირე ხანს დაყოვნდა.
ერთხანს ფიქრობდა...